

Dr. sc. Sandi Dizdarević, docent

Kazneno popravni zavod poluotvorenog tipa Mostar
Evropski univerzitet Kallos Tuzla

**KRIMINALISTIČKO FORENZIČKA VJEŠTAČENJA KRIVIČNO PROCESNE
RADNJE PREPOZNAVANJA U KRIVIČNIM ISTRAGAMA**
- Uloga i značaj stručnih znanja -

Sažetak: U okviru naučnog rada autor je motiviran teorijskom i praktičnom potrebom za predstavljanje multidisciplinarnih konvencionalnih i savremenih oblika provođenja krivično procesne radnje prepoznavanja te uloge i značaja, kao i mogućnosti provođenja kriminalističko forenzičkih vještačenja specijalnosti kriminalistika nakon provedene radnje s ciljem smanjivanja rizika za kriminalističko psihološke pogreške. Naučni rad provodit će se u okviru utemeljene teorije, dok će se tokom istraživanja primjenjivati dokumentaciona analiza kako znanstvene tako i stručne literature iz oblasti krivično procesnog prava, kriminalistike i kriminalističke psihologije, analiza sadržaja pravosnažnih presuda, te zapisnika i fotodokumentacije krivično procesne radnje prepoznavanja. Rezultati istraživanja omogućit će spoznaju postojeće kriminalističko procesne prakse i utvrđivanju postojanja prostora za poboljšanje krivično procesne i kriminalističke radnje prepoznavanja kroz uvođenje stručnih znanja sa kojima raspolažu vještaci iz kriminalističko-forenzičke oblasti specijalnosti kriminalistika, a koje će omogućiti doprinos sudovima u procjeni vjerodostojnosti i pouzdanosti samih svjedoka s jedne strane, i kriminalističko psiholoških sadržaja konzumirani u radnji prepoznavanja s druge strane. Pored nedovoljne naučne spoznaje radnje prepoznavanja u pravosudnoj i kriminalističkoj bosanskohercegovačkoj praksi, opravdanost rada ogleda se u činjenici da će se temeljem rezultata istraživanja pružiti skroman doprinos u kojim kriminalističko-psihološki sadržaj mora biti nužan element u sudskoj procjeni vjerodostojnosti i pouzdanosti svjedoka koji vrši prepoznavanje osumnjičenog.

Ključne riječi: prepoznavanje osoba, linija za prepoznavanja, kriminalistika, psihologija, vještaci.

1. Uvodna razmatranja

Vodinić pod identifikacijom osoba podrazumijeva: „operativno taktičku mjeru i krivično procesnu radnju predočavanja svjedoku osobe osumnjičene za izvršenje krivičnog djela“.¹ Krivično procesna i kriminalističko psihološka radnja prepoznavanja u suštini čini unaprijed planski izazvano prepoznavanje da bi se utvrdilo da li se između predočenih lica nalazi osumnjičeni, čiji podaci odnosno identitet je nepoznat svjedoku koji vrši prepoznavanje. Dermont Groome pak ukazuje da se pod identifikacijom koja se utvrđuje odnosno potvrđuje ili odbacuje podrazumijeva: „svaka kontrolisana procedura u kojoj je svjedoku pružena prilika da vidi osobu osumnjičenu za zločin koji se istražuje“.² Krivično procesna i kriminalističko psihološka radnja prepoznavanja nedvojbeno spada u red radnji čija forma je regulisana odredbama Zakona o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini³ (*u daljem tekstu ZKP*), dok se sadržajni dio radnje konzumira dostignućima kriminalistike i psihologije. Time se čitav proces prije, u toku i nakon prepoznavanja treba promatrati kao izuzetno složena multidisciplinarna kriminalističko psihološka i krivično procesna radnja. Prema ponderu „izvoru saznanja“ ova dokazna radnja spada u personalne izvore dokaznih informacija, koja obuhvata niz procesa koji se odvijaju kod osobe koja je bila u određenom vremenskom kontaktu i pod određenim uslovima i uvjetima u kontaktu sa izvršenim krivičnim djelom i počiniteljem/ima. Obzirom da su kognitivni procesi osobe koja vrši prepoznavanje sastavni dio radnje prepoznavanja i ovise o kvaliteti, ispravnosti, zdravstvenom stanju i uvjetima pod kojima su se odvijali, nedvojbeno se može na samom početku izvesti zaključak da se radi o veoma rizičnoj radnji u smislu objektiviteta. Sama radnja veoma je prisutna u kriminalističkoj i pravosudnoj praksi ne samo Bosne i Hercegovine već čitavog svijeta i njena prisutnost ogleda se upravo u dualističkoj prirodi. Deljić pravilno nadopunjuje zaključak Brainerda i Reyna, ukazujući da ovakav dualizam posebno dolazi do izražaja u slučajevima kada materijalni dokazi nisu dovoljni za generiranje spoznaja o identitetu učinitelja krivičnog djela⁴. Veoma često zbog nemogućnosti pronalaska materijalnih dokaza na licu mjesta ili posrednim putem temeljem kojeg bi se utvrdio identitet osumnjičenog, praktičari pristupaju provođenju radnje prepoznavanja iako svjesni da postoje brojni rizici koje primjenom stručnih znanja nastoje

¹ Vodinić, V. *Kriminalistika*, Beograd, (1978).

² Groome, D. *Priručnik za istraživanje povrede ljudskih prava*, Sjedinjene Američke Države, (2001).

³ Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018), Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH ("Sl. novine FBiH", br. 35/2003, 56/2003 - ispr., 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020), Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske ("Službeni glasnik RS", 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021), Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 34/2013 - prečišćen tekst, 27/2014, 3/2019 i 16/2020).

⁴ Brainerd, C. J. i Reyna, V. F. *The Science of False Memory*, New York: Oxford University Press, (2005).

minimizirati. U tom smislu, a temeljem različitosti u kriminalističkoj i pravosudnoj praksi neophodno je voditi računa prevashodno o formalnim, a posebno o sadržajnim elementima radnje prepoznavanja. Nedvojbeno se može ukazati da radnju prepoznavanja treba izbjegavati kada je god to moguće. Kada se kao takve pojave uvijek omogućavaju prostor za sumnju u kvalitetu ili „kritičnu fazu“ istrage. Polazeći od presude Okružnog suda u Istočnom Sarajevu, sud je iznio stav u kojem je prepoznavanje osoba putem fotografija proglasio nezakonito iz razloga, jer je tužilaštvo postupalo suprotno odredbama Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske na način da je fotografije obradilo nestručno i neovlašteno lice, odnosno iste je obradio IKT stručnjak.⁵ U drugom slučaju, Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine zauzeo je stav da je nezakonito prepoznavanje svako prepoznavanje koje se provode suprotno odredbama člana 99. stav 3.⁶ Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno kada istražni organ provede prepoznavanje putem fotografija, a da pri tome prethodno nije provedeno neposredno prepoznavanje ili kada u zapisniku o prepoznavanju nisu konstatovani razlozi zbog kojih se neposredno prepoznavanje nije moglo provesti.⁷ Deljkić u naučnom istraživanju analizira kritičnu fazu istrage pri tome pozivajući se na istraživanja Clarka, Morelanda i Rusha iz 2015 godine, koji analizirajući presudu Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država *US v. Wade* iz 1967. godine „prepoznavanje osoba opisuju kao „kritičnu fazu“ kriminalističke istrage, te naglašavaju da ova radnja istovremeno ima značajne implikacije za učinkovitost sistema krivičnog pravosuđa en general“.⁸ Mnogi kriminalisti praktičari, ali i teoretičari ukazuju da postoje brojni procesi kako kognitivni tako i praktični koji onemogućavaju provođenje prepoznavanja osoba na kvalitetan način. Dizdarević u okviru razmatranja krivično procesne radnje prepoznavanja u predmetima ratnih zločina ukazuje na četiri segmenta vezana za svjedoka u trenutku kada je promatrao osumnjičenog:

- „fizičko stanje svjedoka u trenutku opažanja, s posebnim osvrtom da li je u trenutku opažanja nosio naočale, bio pod uticajem alkohola ili psihoaktivnih supstanci ili imao neku bolest,
- intelektualno/mentalno stanje svjedoka u trenutku opažanja, s posebnim osvrtom da li je svjedok u trenutku percepcije bio toliko traumatiziran da je njegova moć percepcije bila oslabljena,

⁵ Presuda Okružnog suda u Istočnom Sarajevu br. 14 0 K 001589 11 K, od 27.05.2013. godine.

⁶ Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH („Službene novine F BiH“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 28/05, 9/09), član 99. stav 3. „ako je potrebno da se utvrdi poznaje li svjedok osobu ili predmet, tražit će se od njega da navede znakove po kojima se razlikuje, pa će mu se tek poslije pokazati radi prepoznavanja i to zajedno sa drugim njemu nepoznatim osobama, odnosno ako je to moguće zajedno sa predmetima iste vrste“. Stav 4. „ako prepoznavanje nije moguće u skladu sa stavom 3. ovog člana, prepoznavanje će se izvršiti na osnovu prepoznavanja fotografija te osobe ili predmeta postavljenih među fotografijama svjedoku nepoznatih osoba ili predmeta iste vrste“.

⁷ Presuda Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine br. 03 0 K009790 14 Kžk, od 16.10.2014. godine.

⁸ Preuzeto iz Deljkić, I, Fazlić, A. *Multidisciplinarni pristup provođenju radnje prepoznavanja osoba u kriminalističkoj istrazi*, pregledni znanstveni rad (Review article) UDK: 343.982.32, str. 42.

- uslovi u kojima je svjedok opažao događaj i/ili osumnjičenog, u smislu osvjettjenja u trenutku odvijanja događaja, kolika je udaljenost bila između svjedoka i osumnjičenog u trenutku samog događaja, ugao pod kojim je svjedok promatrao događaj kao i činjenicu da li je svjedok u trenutku promatranja bio u statičnom ili dinamičkom položaju i da li je osumnjičenog promatrao u statičnom ili dinamičkom položaju,
- da li je izjava svjedoka u kontradikciji sa drugim personalnim i materijalnim dokazima“.⁹

Stavovi drugih autora poput Swansona i dr., ukazuju da radnja prepoznavanja je primarni uzročnik pogreški u kriminalističkoj istrazi, te kao takve veoma često rezultiraju pravosnažnim osuđivanjem nevinih osoba.¹⁰ U Bosni i Hercegovini ne postoje egzaktni rezultati koji mogu potvrditi ili negirati ovakve stavove međunarodnih profesora i praktičara. Većina kriminalističkih i procesnih autoriteta sa područja ex Jugoslavije i zemalja nastalih raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije poput Vodinelića, Aleksića, Korajlića, Modly, Deljić, se slažu da prepoznavanja osoba obuhvata složen skup psihičkih procesa, čija objektivna vjerodostojnost ovisi o subjektivnim svojstvima svjedoka koji učestvuje u prepoznavanju. Dizdarević, ovakvom stavu kriminalističkih autoriteta dodaje još jedan element, a to je da kriminalistička radnja prepoznavanja ne ovisi samo od psihičkih procesa svjedoka koji vrši prepoznavanja već i od samog kvaliteta kriminaliste koji učestvuje u pripremi radnje prepoznavanja kroz nekoliko segmenata:

- sposobnosti vođenja razgovora sa različitim kategorijama svjedoka nastojeći dobiti što veći broj relevantnih i vjerodostojnih informacija o izgledu osumnjičenog,
- dokumentirajući iskaz svjedoka prema izvornom korištenju riječi i rečenica koje pruža svjedok prilikom davanja izjave s posebnim osvrtom na opis lica kojeg je imao priliku kraći ili duži vremenski period vidjeti,
- objektivnom i profesionalnom izboru lica koja će se koristiti kao „ista ili slična lica“ u liniji za prepoznavanja, vodeći računa o njihovom uzrastu (visini), obliku i dužini kose, obliku lica, starosnoj dobi, garderobi, i drugim karakteristikama poput frekvenciji slijeda u ponavljanju radnje sa istim svjedokom.

Krivično procesna radnja prepoznavanja ovisi upravo o tri temeljna elementa: formalnih koji su propisani zakonima o krivičnom postupku, psiholoških koji se odnose na složene psihičke procese koji se odvijaju kod svjedoka od trenutka percepcije događaja, pamćenja, zadržavanja i mogućnosti reprodukcije kao i tumačenja, do sposobnosti učestvovanja u samoj radnji prepoznavanja, te kriminalističkog sadržaja koji se odnosi na kvalitetu uzimanja iskaza od svjedoka u okviru kojih se posebno odnosi na uzimanje što detaljnijeg opisa počinitelja prema sjećanju svjedoka, kao i pripremi i provođenja same radnje

⁹ Dizdarević, S. *Uloga svjedoka u dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet modernih znanosti, CKM Mostar, (2017).

¹⁰ Swanson, C. R., Chamelin, N. C., Territo, L. i Taylor, R. W. *Criminal Investigation*, 11th Edition. New York, NY: McGraw-Hill. (2012).

prepoznavanja od strane kriminalista-istražitelja, te forenzičara-kriminalističkih tehničara koji učestvuju u samoj pripremi radnje.

1.1. Faktori od kojih ovisi kvaliteta provođenja krivično procesne i kriminalističke radnje prepoznavanja osoba

Prepoznavanje kao radnja dokazivanja podrazumijeva obavezu kriminalista da postupaju usklađeno sa odredbama zakona o krivičnom postupku. Kao takva obično se provodi kao hitna anticipirana radnja ili mjera prvog zahvata, iako naravno i u odnosu na ovaj segment postoje različiti stavovi autoriteta. Krivično procesna radnja prepoznavanja nema obavezujući karakter poput uviđaja. Međutim, organ postupka primarno policija i tužiteljstvo u svakom konkretnom slučaju odlučuju da li će postići cilj primjenom ove radnje, odnosno da li bi prepoznavanje osoba moglo dovesti do potpunog identiteta, tj. potpunog i kompletnog lika. Modly pravilno ukazuje da je kompletan lik skup anatomske, faktičke i pravne obilježja jednog objekta. Pri tome, kompletan lik prema Modly predstavlja postojanje dovoljnog broja fizičkih obilježja za fizičku individualizaciju i dovoljno pravne i faktičke obilježja za društvenu identifikaciju.¹¹ Fizička individualizacija obuhvata i ovisi od kvaliteta kognitivnih procesa samog svjedoka očevidca i/ili svjedoka žrtve i/ili svjedoka očevidca žrtve¹² koji također ovise od kvaliteta samog kriminaliste prilikom uzimanja izjave. Kvaliteta kriminaliste ogleda se prevashodno da do identifikacije određene osobe odnosno kompletnog lika dođe iz kvaliteta psiholoških procesa koji se sastoje iz svijesti-sjećanja nekog lica koji daje izjavu i vrši prepoznavanje. Da bi sam proces prepoznavanja bio pozitivan i urađen prema pravilima kriminalistike, iskaz svjedoka mora biti vjerodostojan. Vjerodostojnim se smatra svaki iskaz koji je rezultat ispravnog opažanja, sjećanja i iznošenja sadržaja. S druge strane, kako ističe Pavišić iskaz koji je rezultat istinske zablude, odnosno iskaz čiji sadržaj je lažan, smatra se nevjerodostojnim.¹³ Da bi iskaz svjedoka bio vjerodostojan on mora ispunjavati nekoliko važnih karakteristika koje obuhvataju skup elemenata koji u konačnici čine kredibilitet. Kredibilan je onaj svjedok čiji iskaz se može izmjeriti mjerom istinitosti dok je drugi važan element pouzdanost koji se može mjeriti tačnošću svjedokovog iskaza.¹⁴ Ovakvi mjerni instrumenti koji su kvalitativnog karaktera omogućavaju kriminalistima pravljenje razlike između svjedoka koji govori istinu, svjedoka koji zna istinu ali je iz njemu poznatih motiva nastoji prešutiti ili svjedoka koji namjerno pruža pogrešne podatke (aktivna i pasivna laž), i svjedoka koji želi govoriti istinu ali ga u tom procesu onemogućavaju određeni psihološki procesi. Kriminalista-praktičar koji radi kontinuirano sa svjedocima i obavlja intervju, saslušanja i sprovođenje informativnih razgovora zna

¹¹ Modly, D. *Kriminalistika II-kriminalistička tehnika*, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo, (2002).

¹² Dizdarević, S. *Uloga svjedoka o dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet modernih znanosti, CKM Mostar, (2017).

¹³ Pavišić, B. *Kriminalistika I: Uvod*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, (1997).

¹⁴ OSCE. *Priručnik za sprovođenje istraga ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, (2013).

kolika je važna značajnost između iskrenosti i tačnosti. Kvalitativna mjera za utvrđivanje pouzdanosti i tačnosti, odnosno kredibiliteta svjedoka uslovljena je kako ističe Dizdarević (2017.) i sa još jednim elementom, relevantnosti. Relevantnost je mjerni kvalitativni praktični element koji ukazuje na povezanost između dokaza i stvari koji se istražuju. Ako je iskaz svjedoka relevantan to znači da je „logički povezan i da se može potvrditi ili opovrgnuti na temelju drugih mjera ili informacija ili dokaza“.¹⁵ U odnosu na informacije dobivene iz personalnih izvora postoji dualizam i neusaglašenost između različitih autora. Canter i Youngs su u istraživanju iz 2009. godine ukazali da obavijesti dobivene iz personalnih izvora informacija imaju isključivo operativni značaj i kao takve posredno ukazuju na neku od okolnosti u vezi izvršenog krivičnog djela.¹⁶ Dizdarević, pak na temelju kriminalističkog iskustva u praksi ukazuje da svjedok i iskaz svjedoka jesu personalni izvori operativnih informacija, ali ako se kao takvi relevantni, pouzdani i tačni, te takve informacije procesno pravnog formirane kroz forme predviđene i propisane odredbama zakona o krivičnom postupku pored operativnih dokaza imaju i snagu procesnih dokaza. Upravo takvu tvrdnju Dizdarević iznosi u studiji koju je proveo 2017. godine, prema kojem je: „saslušanje svjedoka je krivično procesna radnja koju poduzima nadležni organ, s ciljem pretvaranja saznanja s kojim svjedok raspolaže u valjan i kvalitetan dokaz (izjavu)“.¹⁷

1.2. Formalni faktori/varijable

Tok procesne radnje prepoznavanja osoba obuhvata nekoliko faza. Prva i osnovna faza odvija se kroz fazu uzimanja izjave, odnosno provođenja krivično procesne radnje saslušavanja svjedoka. Iako je krivično procesna radnja prepoznavanja osoba samostalna istražna radnja koja ima svoju dokaznu snagu, u praktičnom smislu istu je nemoguće provesti bez prethodnog provođenja radnje saslušanja svjedoka i sačinjavanja zapisnika o saslušanju svjedoka. U ovisnosti o krivičnom djelu koje se istražuje postoje različita stajališta u vezi vremena i faze za provođenje radnje prepoznavanja. Sijerčić-Čolić, Hadžiomerađić, Jurčević, Kaurinović i Simović u naučnom radu iz 2005. godine upozoravaju da radnja prepoznavanja treba biti provedena blagovremeno, odnosno u početnoj fazi istrage.¹⁸ Ovakvo upozorenje praktično i teoretski je utemeljeno kada se radi o klasičnim oblicima kriminaliteta, uključujući i organizirani kriminalitet, osobito jer se prepoznavanje provodi s ciljem otkrivanja i utvrđivanja identiteta osumnjičenog. Međutim, Dizdarević u studiji iz 2017. godine ukazuje: „uspješno prepoznati neku osobu podrazumijeva da lice kojem se predočava osoba ili fotografije, može sa velikom sigurnošću utvrditi sličnost prikazane osobe sa ranije viđenom nepoznatom osobom, koju je potrebno identificirati u vezi s krivičnim događajem. Pak, kada su u pitanju krivična

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ Canter, D. V., Youngs, D. *Investigative Psychology: Offender Profiling and Analysis of Criminal Action*, 1st Edition. West Sussex: John Wiley and Sons, (2009).

¹⁷ Dizdarević, S. *Uloga svjedoka o dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet modernih znanosti, CKM Mostar, (2017).

¹⁸ Sijerčić-Čolić, H. Hadžiomerađić, M. Jurčević, M. Kaurinović D. i Simović, M. *Komentar zakona o krivičnom/kaznenom postupku Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, (2005).

djela ratnih zločina, od svjedoka se ne može očekivati stopostotna sigurnost u prepoznavanju, zbog čega istražitelji koji rade na predmetima ratnih zločina radnju prepoznavanja rade tek u „završnoj fazi“ istrage¹⁹. Ovdje je evidentno da se radi o obrnutom slijedu, odnosno da se prepoznavanje osoba provodi u finalnoj fazi istrage, prije nego li se osumnjičeni lišava slobode ili na drugi način osigurava njegovo prisustvo za uspješno vođenje krivičnog postupka. Osnovni kriterij za donošenje odluke da li će se radnja prepoznavanja obaviti ili ne ovisi od svjedokovog iskaza. Kao sastavni dio iskaza javlja se mogućnost opisivanja individualnih fizičkih karakteristika koje je svjedok opazio kod počinitelja krivičnog djela. Sam opis obilježja počinitelja predstavlja zakonski preduvjet radnje prepoznavanja, gdje je zakonodavac obavezao istražni organ da od svjedoka zatraži opis počinitelja i da navede znakove po kojima se razlikuje prije nego se radnja prepoznavanja provede.²⁰ Kao što je već ukazano krivično procesnu radnju prepoznavanja osoba nemoguće je promatrati odvojeno od dokazne radnje saslušanja svjedoka. Sijerčić-Čolić ukazuje da je svjedočenje, kao procesna radnja izvođenja dokaza, zakonom regulisano iskazivanje pred sudom, tužiocem i drugim organom koji učestvuje u postupku o čulnom opažanju činjenica koje su predmet utvrđivanja u krivičnom postupku.²¹ Svjedočenje kao procesna radnja ima za cilj da će svjedok saslušavanjem kroz iskaz dati obavijesti o krivičnom djelu, izvršiocu i drugim važnim okolnostima. Gordon i Fleisher ističu da je: „cilj razgovora prikupiti što više informacija o događaju, izvršiocima, sredstvima i drugim bitnim okolnostima“²², dok Dizdarević ukazuje da u razgovoru sa različitim kategorijama svjedoka, pa čak i sa onim koji su nedobronamjerni ton u razgovoru ne smije biti optužujući, već istražitelj mora biti strpljiv i usmjeren na spoznaju motiva prešućivanja određenih činjenica.²³ Prilikom saslušanja svjedoka, kroz iskaz svjedoka, a u cilju kvalitete i mogućnosti provođenja radnje prepoznavanja, neophodno je voditi računa o slijedećim karakteristikama kod svjedoka:

- kakve činjenice je svjedok mogao opaziti,
- od čega njegovo opažanje ovisi,
- šta sprečava i šta omogućava opažanje,
- koje se greške najčešće pojavljuju tokom opažanja,
- kolika je sposobnost pamćenja i,
- od čega ovisi pamćenje.²⁴

Pored psiholoških karakteristika tokom saslušavanja svjedoka, a u cilju utvrđivanja vjerodostojnosti i tačnosti iskaza, kao i kredibiliteta svjedoka nužno je voditi

¹⁹ Dizdarević, S. *Uloga svjedoka o dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet modernih znanosti, CKM Mostar, (2017).

²⁰ Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine član 99. stav 3. („Službene novine F BiH“, br. 9/09, od 11.02.2009)

²¹ Sijerčić, Č. H. *Krivično procesno pravo, Knjiga I-krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, (2005).

²² Gordon, N. J., Fleisher, W. L. *Efikasne tehnike vođenja razgovora i ispitivanja*, Sarajevo, (2002).

²³ Dizdarević, S. *Uloga svjedoka o dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet modernih znanosti, CKM Mostar, (2017).

²⁴ *Ibidem*.

računa o zdravstvenoj komponenti svjedoka u trenutku kad se odigrao kriminalni događaj, kao i vremensko-geografskoj komponenti.²⁵ Tek nakon utvrđivanja vjerodostojnosti svjedoka kroz tačnost i istinitost iskaza, odnosno kredibilnosti istog, a putem slobodne volje i deskriptivnog opisa osumnjičenog iz svijesti svjedoka moguće je razmatrati provođenje radnje prepoznavanja. Identifikacija određenog lica/objekta provodi se samo u onim slučajevima kada svjedok ne poznaje osumnjičenog, odnosno kada je sposoban pružiti opis individualnih fizičkih karakteristika osumnjičenog na temelju kojih će organ postupka (*kriminalistička policija i tužiteljstvo*) provesti specifičan oblik identifikacije (*posredna identifikacija*). U tom smislu, identifikacija određenog objekta prema Basariću i Vejzagiću obuhvata deskripciju njegovog kompletnog lika iz svijesti nekog lica i kao takva naziva se prepoznavanje, te obzirom da se ovaj proces odvija u svijesti čovjeka, on nije podložan kontroli i ne može se smatrati pouzdanim.²⁶ Prepoznavanje će se izvršiti ako je potrebno da se utvrdi poznaje li svjedok osobu ili predmet, pri čemu će se od svjedoka tražiti da prvo opiše ili da navede znakove po kojima se razlikuje, pa će mu se pokazati radi prepoznavanja i to zajedno s drugim njemu nepoznatim osobama, odnosno ako je to moguće zajedno s predmetima iste vrste.²⁷ Zakonodavac je kroz ovakvu formulaciju odredbe propisao jedan od osnovnih oblika prepoznavanja odnosno posrednog utvrđivanja identiteta, primjenom linijskog postrojavanja osumnjičenog i njemu sličnih uz istovremeno nepoznatih osoba svjedoku koji vrši prepoznavanje. Pored ovakvog oblika, zakonodavac je omogućio kao izuzetak i prepoznavanje putem fotografija propisujući: „ako prepoznavanje nije moguće u skladu sa stavom 3. ovog člana, prepoznavanje će se izvršiti na osnovu prepoznavanja fotografija te osobe ili predmeta postavljenih među fotografijama svjedoku nepoznatih osoba ili predmeta iste vrste“.²⁸ Kod ovakve formulacije prepoznavanja kao izuzetka, fundamentalni element u provođenju same radnje sa pravnog stajališta nalazi se u dijelu koji se odnosi na: „ako prepoznavanje nije moguće u skladu sa stavom 3“, odnosno ako se prepoznavanje nije moglo provesti putem postrojavanja osumnjičenog i drugih njemu sličnih osoba. Sudska praksa u pogledu provođenja ovog oblika prepoznavanja je dualistična. U slučaju Simmons: „Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država (u daljem tekstu SAD-a) presudio je gdje svjedok identificira osumnjičenog kroz upotrebu fotografija, test „ukupnih okolnosti“ a koji se primjenjuje s ciljem određivanja da li su prekršene procesne garancije. U ovom slučaju osumnjičenog je identificiralo pet svjedoka koji su postupali odvojeno jedan od drugog, sa šest fotografija na kojima je prikazan osumnjičeni u prisustvu drugih. Ovaj postupak pratila je i identifikacija u sudnici“.²⁹ Krivično procesna i kriminalistička praksa Sjedinjenih Američkih Država ukazuje da je na prisustvo dualnog sistema koji se koncentrira na procesni element i potvrđujući element prepoznavanja u samog glavnom pretresu. Ključ zakonitosti, odnosno prigovora u odnosu na zakonitost provedenog

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Basarić, M. Vejzagić, N. *Kriminalistika II, Kriminalistička tehnika*, Fakultet kriminalističkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, (1998).

²⁷ Zakonska obaveza kod prepoznavanja, član 99. stav 3. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 28/05, 9/09)

²⁸ *Ibidem*, čl. 99. stav 4.

²⁹ Simović, M. N., Simović, M. M. Zbornik radova: *Anomija društva i posljedice-druga međunarodna konferencija Društvene devijacije*, Centar modernih znanja, Banja Luka, str. 246.

prepoznavanja putem fotografija odnosio se prevashodno na provođenje radnje bez prisustva odvjetnika-branitelja osumnjičenog. Stav i obrazloženje Vrhovnog suda³⁰ prožima se kroz analizu rizika ozbiljnog zločina u kojem su počinioci bili na slobodi, pri čemu je prepoznavanje putem fotografija provedeno prije lišenja slobode odnosno kao takvo je doprinijelo identifikaciji osumnjičenog. Kao drugi rizik u razmatranju od kojeg je Vrhovni sud pošao je obrazloženje da rizik pogrešne identifikacije nije bio veliki, obzirom da policijski službenici nisu otkrili koja je od osoba na fotografiji pod sumnjom, te da su svi svjedoci imali mogućnost pod jakim svjetlom promatrati osumnjičenog oko pet minuta. Sudska i kriminalistička praksa u Bosni i Hercegovini je kod korištenja prepoznavanja putem fotografija različita. Dizdarević i Mrković ukazuju da specifičnost krivično procesne radnje putem fotografija se mogu klasificirati u nekoliko grupa:

- „specifičnosti koje se javljaju prilikom dolaska do fotografija osumnjičenih,
- specifičnosti koje se javljaju prilikom obrade fotografija osumnjičenog, kao i uporednih fotografija,
- specifičnosti koje se javljaju pri dolasku i korištenju uporednih fotografija,
- specifičnosti koje se javljaju prilikom korištenja broja fotografija,
- specifičnosti koje se javljaju prilikom predočavanja i provođenja radnje prepoznavanja“.³¹

Kao što je ukazano, sudska praksa u BiH je različita ako se uzme u obzir postojanje različitih sudskih instanci kantona i Federacije Bosne i Hercegovine, Suda Bosne i Hercegovine, Sudova u Republici Srpskoj, kao i Sudova u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine. Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine postavlja veoma visoke standarde prihvaćanja dokaza poput radnje prepoznavanja putem fotografija. Vrhovni sud F BiH, zauzeo je stav u jednoj od presuda prema čijem stavu zapisnik o prepoznavanju osoba putem fotografija je proglasio nezakonitim. U obrazloženju takvog sudskog stajališta, a istovremeno i sudskog standarda stoji: „kako iz naprijed navedenih i konkretiziranih zapisnika o prepoznavanju optuženog nema nikakvih naznaka i konstatacija, da se njegovo prepoznavanje nije moglo izvršiti u smislu odredbe člana 99. stav 3. Zakona o krivičnom postupku F BiH, na način kako je to izloženo, onda posljedično tome ove formalno istražne radnje nisu mogle biti ni obavljene na osnovu fotografija kako je postupljeno u konkretnom slučaju“.³² Evidentno je iz sadržaja obrazloženja da je stav Vrhovnog suda F BiH, kako radnju prepoznavanja putem fotografija treba primjenjivati isključivo kao izuzetak, pri čemu i tada je neophodno zapisnički konstatirati razloge zbog kojih se neposredno prepoznavanje (*portret parle*) nije moglo provesti. Dizdarević u studiji iz 2017. godine ukazuje na niz razloga koji se zapisnički moraju konstatirati ukoliko se

³⁰ Detaljnije vidjeti rad Simović i Simović, (2017).

³¹ Dizdarević, S. Mrković, D. *Krivično procesna radnja prepoznavanja osoba putem fotografija u predmetima ratnih zločina*, Zbornik radova Nauka i društvo, Visoka međunarodna škola Cazin, Banja Luka, (2016).

³² Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine, presuda broj: 03 0 K 009790 14 Kžk, od 16.10.2014. godine

organ postupka odlučio na aplikaciju prepoznavanja putem fotografija.³³ U dualističkom odnosu prema stavu o nezakovitosti dokaza prepoznavanja putem fotografija, kantonalni i Vrhovni sud Federacije BiH zauzeo je stav o zakonitom i pravilnom prepoznavanju putem fotografija. U obrazloženju presude Kantonalni sud u Mostaru ukazao je: „ovaj svjedok je sa stopostotnom sigurnošću prepoznao osumnjičenog na predloženim fotografijama iz vremena izvršenja krivičnog djela, koja fotografija je uvrštena u niz od 6 (šest) fotografija koje su predložene svjedoku radi prepoznavanja. I sud se neposredno uvjerio da je izgled optuženog u odnosu na fotografiju optuženog iz vremena izvršenja krivičnog djela znatno promijenjen, što je sasvim normalno za svaku osobu nakon protoka više od 23 godine od događaja. Taj navod svjedoka „A“ da na glavnom pretresu ne može kao na slikama prepoznati optuženog je dokaz, da zbog protoka vremena i promjena na osobama nije bilo potrebno neposredno prepoznavanje optuženog, jer ga je praktično danas vrlo teško prepoznati pa je zbog toga vršeno prepoznavanje putem fotografija“.³⁴ Komparativnom analizom stavova iz presude Vrhovnog suda SAD-a i presuda Vrhovnog suda Federacije BiH, evidentne su sličnosti. Vrhovni sud u SAD-a zauzeo je stav prema kojem je prepoznavanje putem fotografija dozvoljeno analizirajući i pružajući pravne i stvarne razloge zbog kojih je prepoznavanje opravdano poput „osumnjicheni nije bio lišen slobode“ zbog čega je prepoznavanje kao radnja utvrđivanja identiteta doprinijela kriminalističkoj spoznaji (kasnije u sudu i dokaznoj) o kompletnom liku osumnjičenog te potvrđivanje prepoznavanja od svjedoka u toku glavnog pretresa. Iako sud nije eksplicitno ukazao da je prepoznavanje putem fotografija provedeno kao izuzetak, nedvojbeno proizilazi takav stav. Skoro identičan je stav i sudova u Federaciji BiH, prema kojem je zakonit i prihvatljiv dokaz prepoznavanja putem fotografija samo u onim slučajevima kada je pružano jasno obrazloženje stvarnih i/ili pravnih razloga zbog kojih se neposredno prepoznavanje nije moglo provesti, pri čemu je i kantonalni sud primjenjivao svojevrstu identifikaciju kao provjeru vjerodostojnosti svjedoka s jedne strane, i zakonitog postupanja istražnog organa s druge strane na način da je od svjedoka zatražio da na glavnom pretresu pokuša prepoznati optuženog. U nemogućnosti da prepozna optuženog, sud je procijenio vjerodostojnost i kredibilitet, te zakonitost same radnje prepoznavanja putem fotografija kao izuzetak. Bitna karakteristika u stavovima sudova jeste da se u oba slučaja koja nedvojbeno kreiraju kriminalističku praksu (spoznajnog karaktera) a kasnije i dokaznu (sudske standarde) prepoznavanja putem fotografija provodilo prije nego je osumnjičeni lišen slobode.

1.3. Kognitivni/psihološki faktori/varijable svjedoka koji vrši prepoznavanje

Krapac, Đurđević, Ivičević, Karas, Bonačić i Burić u svojoj studiji iz 2014. godine u čijoj argumentaciji ukazuju i na dugogodišnja praktična kriminalistička i eksperimentalno psihološka iskustva u radu, upozoravaju na opću nepouzdanost ljudske

³³ Dizdarević, S. *Uloga svjedoka u dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet modernih znanosti, CKM Mostar, Mostar, (2017).

³⁴ Presuda Kantonalnog suda u Mostaru, br. 07 0 K 011525 15 K, te presuda Vrhovnog suda Federacije BiH, br. 07 0 K 011525 15 Kž 6, od 16.03.2016. godine.

spoznaje koja čini osnovu procesa prepoznavanja osoba. Pri tom procesu, autori studije iz 2014. godine navode četiri osnovna uzroka manjkavosti takvih procesa:

- „pogreške u zapažanju,
- nedostaci u sjećanju,
- pogreške u imaginaciji,
- pogreške u tumačenju“.³⁵

Identičan stav imaju i drugi autoriteti iz oblasti kriminalistike i psihologije, kao i kriminalističke psihologije, prema kojima sve što u pravilu dolazi iz svijesti nekog lica podložno je dodatnim procjenama obzirom da u odnosu na navedene procese je nemoguće provesti kontrolu i kao takvi ne mogu se promatrati pouzdanim.³⁶ Zbog brojnih stavova u pogledu nepouzdanosti radnje prepoznavanja, Wilhelm je još 1956. godine ukazao: „tehnike saslušanja se zasnivaju, dakle, na tome da se svjedok upozna sa psihološke strane, a onda se udubi u čitav tok njegovog zapažanja tako da bi se mogao pratiti i shvatiti“.³⁷ Deljić i Fazlić pravilno u svojoj studiji iznose naučnu konstataciju vezano za radnju prepoznavanja, da se zapravo radi o dualističkoj prirodi ove procesne radnje, odnosno postojanju tzv. Efekta dr. Jekyll-mr. Hyde, odnosno da iako postoji čitav spektar manjkavosti manifestiranim kroz rizik prepoznavanja pogrešnih osoba, organi krivičnog gonjenja ne mogu se odreći ove procesne radnje prilikom istraživanja i razjašnjavanja širokog opusa krivičnih djela.³⁸ Potvrdu ovakve formulacije i objašnjenja dualizma između teorije i prakse pruža Dizdarević (2017.), ukazujući: „njihov iskaz je od posebnog izuzetnog pravnog značaja i temelji se na: vlastitim preživljenim strahotama i neposrednom čulnom opažanju“. Međutim, da bi se smanjio rizik koji se ne može kontrolirati, a to su psihološki procesi koji se javljaju kod svjedoka, mnogi autori ukazuju da je u tom procesu kvalitet istražitelja-kriminaliste od fundamentalnog značaja. Modly, ističe da istraživanje istražitelja podrazumijeva sistemsku metodu ispitivanja činjenica koja je više nauka nego vještina.³⁹ Roso, pak između brojnih karakteristika koje krasi vrsnog kriminalistu ukazuje na dvije fundamentalne: poznavanje psihologije ličnosti i

³⁵ Krapac, D. Đurđević, Z. Ivičević, K. E. Bonačić, M. i Burić, Z. *Kazneno procesno pravo-Prva knjiga*: Institucije, VI. Izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: narodne novine, (2014).

³⁶ Basara i Vejzović, *Kriminalistika II-kriminalistika tehnika*, Fakultet kriminalističkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, (1998). ukazuju: „pošto se ovaj proces odvija u svijesti čovjeka, on nije podložan kontroli i ne može se smatrati pouzdanim“. Dizdarević, S. *Uloga svjedoka u dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u BiH*, UMZ, CKM Mostar, (2017), ukazuje: „iskaz sa procesnog aspekta je izjava koju daje svjedok u krivičnom postupku, dok se psihološki pojam iskaza mora daleko šire promatrati. U psihičkim procesima koji dovode do svjesne ili nesvjesne laži može doći do određenih poteškoća kao uzroka“. Roso, Z. *Informativni razgovor*, Zagreb, (1995). ukazuje: „iskaz je produkt opće psihologije, pomoću kojih se saopćavaju određeni psihički sadržaji“.

³⁷ Wilhelm, G. J. (*Uvod u praktičnu kriminalistiku*, Ministerialrat in Stuttgart, Auflage, prevod Veselin Masleša Sarajevo, 1956).

³⁸ Deljić, I. Fazlić, A. *Multidisciplinarni pristup provođenju radnje prepoznavanja osoba u kriminalističkoj istrazi*, str. 41-61.

³⁹ Modly, D. *Priručni kriminalistički leksikon*, Fakultet kriminalističkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, (1998).

sposobnost zapažanja detalja.⁴⁰ Krstić u svojoj studiji o saslušanju svjedoka i karakteristikama kvalitetnih istražitelja detektira također dvije fundamentalne karakteristike: sposobnost istražitelja se ogleda u slušanju te analitičko logičkom kombinovanju odnosno povezivanju u međusobne odnose.⁴¹ Naučni dokaz nepouzdanosti krivično procesne radnje prepoznavanja osoba proizilaze iz brojnih istraživanja, između kojih je i istraživanje provedeno u SAD-a 2007. godine u okviru kojeg su prikupljeni podaci o 300 nevinih osoba osuđenih za zločin koji nisu počinili. Istraživači su došli primjenom naučnih metoda do rezultata i zaključaka da je 72 % navedenih osoba koji su bili predmet istraživanja neopravdano osuđen isključivo na temelju pogrešnog prepoznavanja.⁴² Naučnici su jedinstvenog stava u pogledu elemenata koji doprinose nepouzdanosti same radnje prepoznavanja, a to su:

- varijabla svjedoka
- varijabla koja obuhvata čitav sistem organa postupka.

Pored navedene dvije postoji još jedna varijabla koja je nedovoljno zastupljena i obrađena u kriminalističko-psihološkim istraživanjima vezanim za samu radnju prepoznavanja, a odnosi se na samo osumnjičeno lice. Kriminalistička psihologija, odnosno ponašanje osumnjičenog u okviru kriminalnog događaja (*anti deliktum, tempore deliktum i post deliktum stadijima*), ali i prilikom same kriminalističke obrade pa i radnje prepoznavanja ima svoje značajne karakteristike koje mogu uticati na nepouzdanost. Wels ukazuje da postoje dvije osnovne varijable, te pravi jasnu distinkciju između psiholoških faktora koji utiču na proces prepoznavanja i naziva ih varijabla estimatora (svjedoka) koje predstavljaju proces kodiranja i zadržavanja memoriranog sadržaja, te varijabla sistema koje se odnose na skup procesa pomoću kojih se vrši proces povlačenja memoriranog sadržaja iz dugoročne memorije svjedoka.⁴³ Varijable estimatora obuhvataju faktore na koje organi krivičnog postupka, policija i tužiteljstvo ne mogu uticati i radi se o ispravnosti psiholoških procesa kod svjedoka, kao i samog okruženja u kojem se kriminalni događaj desio, obuhvatajući i osumnjičenog u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Varijable sistema obuhvataju događaje koji se vezuju, koji su u logičkoj i kauzalnoj vezi i nastupaju u vremenskom intervalu između stvarnog opažanja i čina prepoznavanja osoba kao i način i karakteristike provođenja radnje prepoznavanja. Sistemske varijable su zapravo kriminalističko psihološke varijable na koje organ postupka može i treba uticati primjenom kvalitetnih mjera, izbora lica, fotografija, uvažavajući i poštujući sve postulate i preporuke kriminalistike i psihologije kada je u pitanju provođenje radnje prepoznavanja.

1.4. Kriminalistički faktori/varijable kod radnje prepoznavanja

⁴⁰ Roso, Z. *Informativni razgovor i intervju*, Zagreb, (1995).

⁴¹ Krstić, O. *Otkrivanje laži kroz gestove i ponašanja*, Banja Luka, (2007).

⁴² Cardozo, B. N. *Reevaluting Lineups: Why Witnesses Make Mistakes and How to Reduce the Chance of a Misidentification*: An Innocence Projekt Report. New York, NY: Innocence Project, Inc, (2009).

⁴³ Wels, G. L. *Applied Eyewitness-Testimony Research: System Variables and Estimator Variables*. Journal of Personality and Social Psychology, 36(12), 1546-1557, (1978).

U kriminalističkoj praksi uspostavilo se nekoliko modela prepoznavanja osoba koji se dijele na konvencionalne i savremene, odnosno multidisciplinarne. Kovačević u studiji koju je objavio 2003. godine ukazuje na pet modela prepoznavanja:

- „prepoznavanjem predočavanjem osoba tzv. neposredno prepoznavanje,
- prepoznavanje predočavanjem fotografija osoba tzv. posredno prepoznavanje,
- prepoznavanje predočavanjem izrađenog crteža ili fotorobota osobe,
- prepoznavanje osoba prikazivanjem filmske projekcije,
- prepoznavanje osoba na osnovu slušanja glasova“.⁴⁴

Dermont Groom u svom istraživanju iz 2001. godine pored pet modela na koje je ukazao Kovačević, ističe još jedan model kojeg naziva „pojavljivanje“. Pojavljivanje kao oblik prepoznavanja osoba se provodi neposredno nakon izvršenog krivičnog djela, a radi se o situaciji kada je osumnjičen lišen slobode, a koji se dovodi na lice mjesta. Svjedok ima priliku da vidi osumnjičenog bez prisustva drugih istih ili sličnih osoba, te kao takav model predstavlja veoma sugestivnu metodu zbog čega se u praksi pojedinih policijskih službi koristi neposredno nakon izvršenog krivičnog djela. U kriminalističkoj praksi najzastupljenija su tri modela prepoznavanja osoba, odnosno predočavanja osoba. Teorijski osvrti koriste nekoliko termina vezanih za predočavanje. Jedan od najčešćih termina je predočavanje osumnjičenog i njemu sličnih osoba, kao i predočavanje osoba. Kako sa teorijskog, tako i sa praktičnog aspekta puno je objektivnije koristiti ispravnu terminologiju poput predočavanje osoba. Poštujući načelo presumpcije nevinosti ne može se prije finalne identifikacije proizvoljno na temelju subjektivnih procjena nekome dodjeljivati status osumnjičene osobe. Predočavanje osoba u liniji za prepoznavanje ili „neposredno prepoznavanje“ je jedan od najzastupljeniji modela u kriminalističkoj praksi, dok se drugi model primjenjuje kao izuzetak, a radi se o predočavanju fotografija. Sam čin predočavanja kako osoba tako i fotografija u radnji prepoznavanja može se odvijati simultano ili sekvencijalno.⁴⁵ Simultano predočavanje je istovremeno predočavanje svjedoku više nepoznatih osoba između kojih se može ili ne mora nalaziti i osumnjičeni. Sekvencijalno predočavanje podrazumijeva pojedinačna predočavanja svjedoku nepoznatih osoba. Deljković, pravilno ukazuje da sekvencijalno predočavanje može biti okončano nakon što svjedok prepozna osobu ili nakon što mu se predoče sve osobe, bez obzira na to da li je svjedok izvršio prepoznavanje.⁴⁶ Pravila kriminalistike kao i preporuke koje bi se trebale poštovati prilikom provođenja neposrednog ili simultanog predočavanja osoba radi provođenja prepoznavanja čini set visokih standarda i to:

- prije otpočinjanja radnje prepoznavanja, svjedoku koji vrši prepoznavanje kao i osobama koje se nalaze u liniji za predočavanje neophodno je upoznati da će

⁴⁴ Kovačević, V. *Metodika istraživanja imovinskih delikata*, Novi Sad, (2003).

⁴⁵ Del Carmen, R. V. *Criminal Procedure: Law and Practice*, Belmont, CA: Wadsworth, (2010).

⁴⁶ Deljković, I. *Kriminalistička taktika*, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju, i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, (2016).

se sam tok krivično procesne radnje audio i video snimati.⁴⁷ Audio video snimanje omogućava sudu procjenu autentičnosti samog toka radnje, dok se s druge strane garantira integritet same istražne radnje, kao i profesionalan odnos kriminalista istražitelja prema svim subjektima i učesnicima u radnji prepoznavanja,

- od svjedoka je najprije neophodno ponovno (iako je tokom saslušanja pružio opis počinitelja) zatražiti da opiše počinitelja osobito po onim znakovima po kojima se on razlikuje od drugih osoba. Opis se obavezno mora unijeti i zapisnički konstatirati bilo da se zapisnik vodi usporedo sa radnjom prepoznavanja ili se sačinjava neposredno nakon,⁴⁸
- pravilo „jedan istražitelj naspram jednog svjedoka“ ili „slijepe metode prema Hess i Orthmanu“, podrazumijeva da jedan istražitelj vrši radnju prepoznavanja i uzima sam opis počinitelja, dok drugi istražitelj koji ne poznaje čak ni potencijalno osumnjičenog vrši administriranje linije za predočavanje. Ovo pravilo nedvojbeno nailazi na snažan otpor praktičara jer u nedostatku kadra kao i vremena veoma često jedan istražitelj provodi čitav proces sam uz pomoć kriminalističkog tehničara, osobito u manjim policijskim stanicama,
- ukoliko je osumnjičeni na temelju operativnog rada policije lišen slobode, te se osumnjičeni nalazi u liniji za predočavanje radi provođenja radnje prepoznavanja, neophodno je istog poučiti o pravu na odbranu, odnosno da njegov odvjetnik može prisustvovati radnji prepoznavanja, a koju konstataciju je obavezno navesti u zapisnik, kao i odluku samog osumnjičenog,⁴⁹
- postojanju prostorija u kojoj će biti postrojene osobe u liniju za predočavanje a koja bi fizički bila odvojena od druge prostorije sa postojanjem transparentnog stakla. Postojanje transparentnog stakla omogućava smanjivanje straha i stresa kod svjedoka koji vrši prepoznavanje, obzirom da svjedok kroz transparentno staklo može vidjeti osobe u liniji za predočavanje dok te osobe ne mogu vidjeti svjedoka.

⁴⁷ Zakona o krivičnom postupku F BiH („Službene novine F BiH“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 28/05, 9/09) u članu 169. propisuje da sve preduzete radnje u toku krivičnog postupka, u pravilu se snimaju uređajem za audio ili audio vizualno snimanje. Detaljnije vidjeti član 169.

⁴⁸ Zakona o krivičnom postupku F BiH („Službene novine F BiH“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 28/05, 9/09) član 165. propisuje: „o svakoj radnji preduzetoj u toku krivičnog postupka sastavit će se zapisnik, istovremeno kada se radnja obavlja, a ako to nije moguće onda neposredno poslije toga“.

⁴⁹ Simović, M. N., Simović, M. M. *Zbornik radova: Anomija društva i posljedice*-druga međunarodna konferencija Društvene devijacije, Centar modernih znanja, Banja Luka, (2017). Simović ukazuje da u dva srodna slučaja U.S. v.Wade, 388 U.S. (1967) i Gilbert C. California, 388 U.S. 263 (1967), Vrhovni sud je ukazao da osumnjičeni, barem nakon optužbe, ima apsolutno pravo da ima pristunog advokata u bilo kakvom postupku suočenja prije suđenja. Takva suočenja uključuju i prepoznavanje. Vrhovni sud je identifikovao takva sučeljavanja u istražnom postupku kao kritičnu fazu u tužilaštvu i istakao da „prisustvo advokata na takvim kritičkim sučeljavanjima, kao i na samom suđenju, funkcionišu da uvjeri da će interesi optuženog biti zaštićeni dosljedno sa adversarnom teorijom krivičnog optuženja“. Osumnjičeni nema pravo odbiti saradnju, jer se ne radi o prinudi niti samoinkriminaciji, odnosno osumnjičeni se ne inkriminira sam.

- Uspostavljanje pravične linije za prepoznavanje. Uspostavljanje pravične linije obuhvata nekoliko fundamentalnih pravila,
 - ✓ osobu za koju se sumnja da je osumnjičeni ili je kao takva lišena slobode omogućite će se da sama izabere poziciju u liniji za predočavanje.
 - ✓ predočava se dovoljan broj osoba. Kriminalistička praksa se u ovom dijelu razlikuje, ali većina praktičara kao i teoretičara se slaže da je optimalan broj šest, a minimalan pet osoba⁵⁰, dok drugi autori smatraju da minimalan broj može biti i četiri osobe,⁵¹
 - ✓ osobe koje se predočavaju moraju imati sličnost između samih sebe. Kod predočavanja istih ili sličnih osoba postavlja se jedna od kriminalističkih dilema, da li se sličnost traži prema opisu kojeg je pružio svjedok ili karakteristikama osumnjičenog nakon lišenja slobode,⁵²
 - ✓ sličnost obuhvata međusobno relativnu sličnost i to na način da se njihova visina ne razlikuje više od 5 cm, težina do 10 kg, životna dob za više od 5, manje od 8 godina, sličnu kosu, oblik glave, oblik brade i druge karakteristike. Ovakve karakteristike su relativne i moraju se procjenjivati u svakom konkretnom slučaju prepoznavanja,
 - ✓ sličnost obuhvata i samu garderobu, koja ne smije biti dijametralno različita odnosno koja mora obuhvatiti istu ili sličnu boju, slične natpise, slične oblike garderobe,⁵³
 - ✓ nakon prvog predočavanja, administrator linije dužan je obaviti promjenu odnosno rotaciju osoba u liniji za prepoznavanje, radi ponovnog predočavanja. Ovdje je moguće u ovisnosti od opisa svjedoka da li je osumnjičenog vidio an fejs ili u dinamičkom položaju lijevog poluprofila ili desnog poluprofila provoditi i ovakvu vrstu

⁵⁰ Aleksić, Ž., Škulić, M. *Kriminalistika, peto izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Beograd, Službeni glasnik/Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, (2007).

⁵¹ Swanson, C. R. Chamelin, N. C. Territo, L. i Taylor, R. W. *Criminal Investigation*, 11th Edition. New York, NY: McGraw-Hill, (2012).

⁵² Wise, R. A., Safer, M. A. *A Method for Analyzing the Accuracy of Eyewitness Testimony in Criminal Cases*. Court Review: The Journal of the American Judges Association, (2012). Analogno ovoj studiji, postoje i studije koje ukazuju da bi se karakteristike sličnosti trebale kreirati nakon lišenja slobode osumnjičenog prema njegovim karakteristikama, a ne prema karakteristikama opisa svjedoka.

⁵³ U slučaju Foster, identifikacija je obavljena na slijedeći način: osumnjičeni je prepoznavan sa licima koji su bili nekoliko inča niži od njega, samo je osumnjičeni nosio jaknu sličnu onoj koju je nosio pljačkaš, kada prepoznavanje nije proizvelo pozitivnu identifikaciju, policija je koristila sistem pojavljivanje jedne osobe, ovdje osumnjičenog, te je nakon nekoliko dana ponovo provela prepoznavanja sa istim osumnjičenim. Vrhovni sud je presudio da su sve identifikacije osumnjičenog iz slučaja Foster nastale kršenjem procesnih garancija, pošto su postupci bili takvi da je identifikacija osumnjičeno bila „sve osim neizbježna“. Vidjeti detaljnije Simović, M. N., Simović, M. M. *Zbornik radova: Anomija društva i posljedice*-druga međunarodna konferencija Društvene devijacije, Centar modernih znanja, Banja Luka, (2017).

predočavanja. Dok administrator vrši rotaciju, istražitelj koji se sa svjedokom nalazi u drugoj prostoriji dužan je unijeti konstataciju svjedoka o prvom predočavanju, i dosljedno zabilježiti riječi svjedoka. U suprotnom, prisutni advokat ima puno pravo ali i obavezu da reagira na način da se konstatuje u zapisnik takva nepravilnost. Sistem rotacija se provodi maksimalno tri puta, i svaki puta se zapisnički mora konstatovati odgovor svjedoka,

- ako se prepoznavanje obavlja sa više svjedoka, neophodno je onemogućiti da se svjedoci sastaju prije prepoznavanja kao i u toku prepoznavanja, kako ne bi mogli razmjenjivati informacije u vezi izgleda osumnjičenog,
- ✓ Sa svakim svjedokom koji vrši prepoznavanje osoba neophodno je provesti zasebnu radnju prepoznavanja o čemu se sačinjava zapisnik o prepoznavanju, pri čemu je kod svakog novog prepoznavanja u istom krivičnom predmetu neophodno vršiti promjenu mjesta osumnjičenog i drugih njemu sličnih lica u liniji za predočavanje,
- nakon sadržajnog završetka predočavanja, administrator izvodi osobe koje su se nalazile u liniji za predočavanje, dok istražitelj u drugoj prostoriji završava zapisnik u prisutnosti svjedoka, odvjetnika i eventualno drugih osoba. Svjedok i osumnjičeni se u ovoj fazi postupka ne bi trebali susresti niti vidjeti,
- svjedoku ili svjedocima koji su vršili prepoznavanja neophodno je omogućiti pregled audio video zapisa sa mogućnosti da ukažu na eventualno određena odstupanja.

2. VJEŠTAČENJE KRIVIČNO PROCESNE RADNJE PREPOZNAVANJA OD STRANE VJEŠTAKA KRIMINALISTIČKO FORENZIČKE STRUKE SPECIJALNOST KRIMINALISTIKA

U kriminalističkoj i sudskoj praksi opće poznata činjenica je da su vještaci iz oblasti kriminalističkih disciplina neophodnih kako kod obavezujućih vještačenja tako i kod neobavezujućih. U pravilu se radi o podoblastima vještačenja koja spadaju u domenu kriminalističko forenzičkih vještačenja poput grafologije, daktiloskopije, mehanoskopije, balističkih vještačenja, vještačenja krvi i bioloških tragova. Međutim, zbog sve složenijih, sofisticiranijih i organiziranih krivičnih djela s kojima se društvena ali i profesionalna zajednica suočava, javlja se potreba za novom oblastima, odnosno kriminalističko forenzičkim vještačenjima, specijalnost kriminalistika. Dizdarević u pogledu kriminalističkih vještačenja ukazuje: „ovakvo stajalište je opravdano i do sada se u praksi pokazalo kao učinkovito u doprinosu ne samo rasvjetljavanju najtežih oblika kriminaliteta, već i u drugim pravnim postupcima u kojima se istražuje kriminogeno ponašanje“⁵⁴. Već u samom početku postavlja se pitanje: šta bi sve mogao biti predmet kriminalističko

⁵⁴ Dizdarević, S. Brkić, K. Gigović, M. *Kriminalističko forenzička vještačenja digitalnih tragova putem društvene mreže Facebook*, XI Međunarodni naučni skup – Zbornik radova „Čovječanstvo pred izazovom vještačke inteligencije“ TOM I, Evropski univerzitet Kallos Tuzla – Brčko, (2023).

forenzičkih vještačenja specijalnost kriminalistika, ako već imamo niz kriminalističkih podoblasti koji imaju svoje zadatke. Predmet vještačenja kriminalističko forenzičke struke specijalnost kriminalistika uvijek mora biti sadržaj kriminalističke radnje, dok cilj vještačenja mora doprinijeti rasvjetljavanju kriminalističke činjenice koje sud ili tužitelj ili osumnjičeni odnosno branitelj zahtjeva. U praktičnom smislu takva vještačenja obuhvataju prisutnost vještaka kriminalistike kod složenijih uviđajnih radnji, vještačenje procjene i vjerodostojnosti iskaza, kriminalističko vještačenje radnje prepoznavanja, prisustvo vještaka kriminalistike kod rekonstrukcija događaja, vještačenje digitalnih tragova, vještačenje video snimaka i niz drugih oblika. Vještačenje se prema Mediću određuje kada sud ne posjeduje stručno znanje iz određenih oblasti (nauke, tehnike, umjetnosti ili neke druge djelatnosti) koje je neophodno radi utvrđivanja ili razjašnjenja određenih činjenica bitnih za odlučivanje.⁵⁵ Isti autor ukazuje da je vještačenje izuzetno dokazno sredstvo i bez njega često nije moguće okončanje nekog postupka. Vještak je lice koje kompetentno i nepristrasno i ono treba da doprinese valjanom utvrđivanju činjeničnog stanja bez koga nema donošenja zakonite odluke. Međutim, vještačenje ne može i ne smije biti iznad suda, niti se sud ili bilo koji drugi subjekt krivičnog postupka treba postavljati u niži položaj. U tom smislu, može se kazati da je vještak osoba koja raspolaže određenim znanjima i koja treba da doprinese rasvjetljavanju i objašnjenju određenih kriminalističkih činjenica kako bi kao pomoćni subjekt pomogao sudu u donošenju pravedne sudske odluke. Simović, Jovašević i Simović u svojoj studiji ukazuju da predmet vještačenja tako mogu da budu mjesto, stvari (predmeti), i živa bića, ali ni u kom slučaju to ne mogu da budu pravna pitanja i pravne činjenice.⁵⁶ Upravo kriminalističko forenzička vještačenja specijalnost kriminalistika ukazuju da njihovo predmet vještačenja jeste sadržaj, a nikako forma. Dizdarević u studiji iz 2023. godine ukazuje na praktičnu dimenziju kriminalističkog vještačenja radnje prepoznavanja osoba poput odgovora na pitanja: „da li su osobe koje se postrojavaju radi prepoznavanja (nesporni uzorci) isti ili slični izgledu osumnjičenog (sporni uzorak), da li se prepoznavanje obavlja putem transparentnog stakla i u koliko krugova“⁵⁷. Na ova pitanja u pogledu iste radnje mogu se dodati i dodatna pitanja u pogledu visine, sličnosti garderobe, da li garderoba koju koristi osumnjičeni na prepoznavanja slični garderobi drugih osoba u liniji za predočavanje, da li je visina osumnjičenih i drugih osoba u liniji za prepoznavanja ista ili približna ili znatno odstupajući i druga pitanja. Na sva ova pitanja, koja se tiču kriminalističkog sadržaja vještak kriminalističke oblasti dužan je odgovoriti, kao i na stručno provođenje same procedure. U pogledu organa koji određuje vještačenje, sudska praksa u Bosni i Hercegovini je različita baš kao što je različitost o istom pitanju i kod akademskih autoriteta. Prema odredbama Zakona o krivičnim postupcima u BiH, pisanu naredbu za vještačenje izdaje tužitelj ili sud. U naredbi će se navesti činjenice o kojima se vrši

⁵⁵ Medić, D. *Nalaz i mišljenje vještaka u funkciji donošenja pravednih sudskih odluka*, Časopis Vještak, Zenit Banja Luka, (2018).

⁵⁶ Simović, N. M., Jovašević, D., Simović, M. V. *Vještačenje u krivičnom postupku Republike Srpske*, Časopis Vještak, Zenit Banja Luka, (2016).

⁵⁷ Dizdarević, S. Brkić, K. Gigović, M. *Kriminalističko forenzička vještačenja digitalnih tragova putem društvene mreže Facebook*, XI Međunarodni naučni skup – Zbornik radova „Čovječanstvo pred izazovom vještačke inteligencije“ TOM I, Evropski univerzitet Kallos Tuzla – Brčko, (2023).

vještačenje.⁵⁸ Ovakvo pravno stajalište zastupa i Simović, Jovašević i Simović pozivajući se na rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 2253/2005, od 30. januara 2006. godine, ukazujući: „ne može se prihvatiti kao dokaz vještačenje koje je pročitano na pretresu, a koje je sudu dostavio branilac okrivljenog, jer vještaci nisu određeni naredbom suda, niti su upozoreni na svoje dužnosti, niti su položili zakletve, jer sud nije pisanom naredbom vještačenje povjerio ovom institutu, a samim tim nije ni odredio u pogledu kojih činjenica vještačenje treba obaviti“.⁵⁹ Ova formulacija i tumačenja norme u smislu i same dalje procedure u pogledu angažmana vještaka veoma je bitna obzirom da angažman vještaka kriminalističko forenzičke struke, specijalnost kriminalistika sve više pozivaju advokati/branioci osumnjičenih/optuženih. Sudska praksa u BiH, barem u nekim njenim dijelovima je suprotnog pravnog stajališta u pogledu angažmana vještaka od same odbrane u odnosu na praksu sudova u Republici Srbiji. Sud Bosne i Hercegovine u pogledu angažmana vještaka od strane odbrane bez pisane naredbe suda, prihvata kao zakonit dokaz.⁶⁰ Iz analize presude, nedvojbeno se može iznijeti naučno stajalište koje omogućava angažman vještaka od strane branitelja/advokata u toku glavnog pretresa i da angažman

⁵⁸ Zakon o krivičnom postupku F BiH, član 110. („Službene novine Federacije BiH“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 28/05, 9/09)

⁵⁹ Rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 2253/2005, od 30. januara 2006. godine, preuzeto iz Simović, N. M., Jovašević, D., Simović, M. V. *Vještačenje u krivičnom postupku Republike Srpske*, Časopis Vještak, Zenit Banja Luka, (2016).

⁶⁰ Sud Bosne i Hercegovine, presuda br. S1 1 K 012247 23 Krž, od 26.10.2023. godine: „Prema navodima žalbe Tužiteljstva BiH, prvostepeni sud je zasnovao presudu na nezakonitom dokazu, i to vještačenju po vještaku vojne struke. U tom smislu, ukazano je da je članom 96. ZKP BiH propisano da pismenu naredbu za vještačenje izdaje tužitelj ili sud, te da će se u naredbi navesti činjenice o kojima se vrši vještačenje, dok je odredbom člana 269. stav 1. istog zakona propisano da vještaka mogu angažovati stranke, branilac i sud. Predmetno vještačenje je zatraženo tokom glavnog pretresa iz čega, analogno odredbi člana 96. ZKP BiH, proizilazi da je u konkretnom slučaju, a obzirom na fazu krivičnog postupka jedino sud bio ovlašten da izda naredbu za vještačenje. Za tužilaštvo nije sporno da odbrana može angažovati vještaka, ali za takvo angažovanje obavezna je isključivo podnijeti zahtjev sudu za vještačenje u kojem će odrediti obim vještačenja i navesti imenom i prezimenom vještaka kojeg želi da anagažuje i sačini nalaz i mišljenje, a sud je taj koji je dužan da izda naredbu vještaku koja bi sadržavala sve činjenice iz zahtjeva odbrane. Pored navedenog, prema navodima žalbe, žalbeni navodi su usmjereni i na dokumentaciju iz koje je vještak obavio vještačenje, ukazujući da se radi o „plodu otrovane voćke“. Apelaciono vijeće nalazi neosnovanim žalbene prigovore kojima se dovodi u pitanje zakonitosti provedenog vještačenja po vještaku vojne struke, a koji je angažovan kao vještak odbrane u ovom krivičnom postupku, obrazlagajući: za ovo vijeće nije sporno da je odredbom člana 96. stav 1. ZKP BiH propisano da pismenu naredbu za vještačenje izdaje tužitelj ili sud. Međutim, pitanje korištenje vještačenja kao dokaznog sredstva uređeno je i odredbama člana 269. stav 1. ZKP BiH kojom je propisano da vještaka mogu angažovati stranke, branilac i sud, iz čega proizilazi da vještačenje mora biti jednako dostupno strankama u postupku, odnosno da ne može biti ekskluzivno pravo samo suda i tužiteljstva da izdaju naredbu za vještačenje. To posebno ako se ima u vidu da je prema članu 14. stav 1. ZKP BiH sud dužan da stranke i branioca tretira na jednak način i da svakoj od strana pruži jednake mogućnosti u pogledu pristupa dokazima i njihovom izvođenju na glavnom pretresu, a što kad se dovede u vezu sa prethodnim citiranim odredbama ukazuje da bi uslovljavanje angažmana vještaka odbrane pisanom naredbom suda, bilo u suprotnosti sa ovim, načelnom jednakosti stranaka u postupku, zatim načelom kontradiktornosti, te pravom na odbanu.“

nije formalno limitiran postojanjem pismene naredbe suda. Slično stajalište Sudu Bosne i Hercegovine ima i Apelacioni sud Brčko Distrikta, koji u jednoj od presuda ukazuje da odbrana optuženog ima pravo pismenom naredbom odrediti vještaka odbrane nakon podizanja optužnice.⁶¹ U sudskoj praksi suda u Brčko distriktu BiH, evidentno je slično pravno stajalište u pogledu angažmana vještaka od strane odbrane nakon podizanja optužnice, te isticanjem i najavljivanjem odbrane na glavnom pretresu da će izvoditi dokaz vještačenjem i na koje okolnosti vještačenje će tražiti. Apelacioni sud Brčko distrikta Bosne i Hercegovine u drugoj presudi iznosi skoro identičan stav ukazujući da odbrana prema načelu jednakosti ima pravo da izvede dokaz vještačenjem, da angažira svog vještaka nakon što se spozna osumnjičeni, osobito nakon podizanja optužnice, jer odbrana ima pravo na aktivnu odbranu.⁶²

Obzirom na specifičnost same radnje prepoznavanja koja se sastoji od multidisciplinarnih znanja, pravashodno krivično procesnog prava, kriminalistike i

⁶¹ Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, presuda br. 96 0 K 112911 20 Kž, od 30.06.2020. godine obrazlaže pravno stajalište angažmana vještaka od strane odbrane: „U žalbenom prigovoru da je pobijana presuda zasnovana na dokazu na kome se po odredbama ZKP BD BiH nije mogla zasnovati i da je zbog toga učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 297. stav 1. točka i) ZKP BD BiH, Tužiteljstvo navodi da odredbe člana 96. ZKP BD BiH propisuje da pismenu naredbu za vještačenje izdaje tužitelj ili sud a da tu mogućnost ZKP BD BiH ne daje odbrani (optuženom i njegovom braniocu). Naredbu za vještačenje u konkretnom slučaju je stalnom sudskom vještaku-psihologu izdao branilac optuženog, a ne sud. Pošto branilac nije imao ovlaštenja da izda naredbu za vještačenje sud nije mogao na nalazu i mišljenju navedenog vještaka zasnovati sudsku odluku shodno odredbama člana 10. a u vezi sa članom 96. ZKP BD BiH. Tačno je to da je branilac optuženog vještaku psihologu 15.11.2018. godine izdao pismenu naredbu za vještačenje maloljetnice, koja je po optužnici žrtva krivičnog djela. Branilac je na glavnom pretresu kod prvostepenog suda 07.11.2018. godine sudećem sudiji najavio da će izvoditi dokaz vještačenje maloljetne oštećene, po sudskom vještaku psihologu i na koje okolnosti će tražiti vještačenje, a što je konstatovano na zapisnik o glavnom pretresu“.

⁶² Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, presuda br. 96 0 K 083410 16 Kž 3, od 01.08.2016. godine obrazlaže pravno stajalište angažmana vještaka od strane odbrane: „Žalbom je prigovarano da je nalaz vještaka pribavljen suprotno odredbi člana 96. stav 1. ZKP BD BiH, da je pribavljen u privatnoj režiji odbrane, te da se radi o nezakonitom dokazu. Sud smatra da navedeni nalaz nije pribavljen suprotno odredbama ZKP BD BiH, niti se isti može smatrati nezakonitim: branilac optuženog pismenim zahtjevom obratio se navedenom vještaku i u istom mu dao određene zadatke da iste vještačenjem, ukoliko je to moguće riješi. Navedeno postupanje branioca bilo je u skladu sa odredbama ZKP koji omogućava braniocu da priprema odbranu optuženog i da je u tim pravima izjednačen sa tužiteljem. Odredbom člana 261. stav 1. ZKP BD BiH (izvođenje dokaza), propisano je da stranka i branilac imaju pravo pozivati svjedoke i izvoditi dokaze. Odredbom člana 269. stav 1. ZKP BD BiH (angažovanje vještaka) propisano je da vještaka mogu angažovati stranke, branilac i sud. Naredbom za vještačenje prema članu 96. stav 1. ZKP BD BiH izdaje sud ili tužitelj, međutim navedena odredba je sastavni dio glave VIII ZKP BD BiH, koje regulišu radnje dokazivanje, odnosno postupak istrage, pa je sasvim logično da u toj fazi postupka, kada se i ne zna vrlo često ko je potencijalni izvršilac navedenog krivičnog djela, date radnje preduzima tužitelj ili sud. Međutim, kada se dođe do faze saznanja za osumnjičenog i naručito kada isti dobije status optuženog, onda ne postoje nikakve prepreke za odbranu i optuženog da se upoznaju sa dokazima, odnosno da pripremaju svoju odbranu na način za koji smatraju da je najadekvatniji. Uostalom u konkretnoj situaciji branilac optuženog nije ni izdao naredbu za vještačenje, nego se zahtjevom obradio navedenom vještaku da izvrši navedeno vještačenje“.

psihologije, Brainerd i Reyna u svojoj studiji preporučuju da se pored znanja i vještina kriminalističkog istražitelja, kod procjene varijabli estimatora koriste i forenzički psiholozi u svojstvu vještaka koji raspolažu posebnim znanjima.⁶³ U cilju korištenja forenzičkih vještaka iz oblasti psihologije koji bi analizirali varijable koje se javljaju kod svjedoka, nedvojbeno da se sve ukupna znanja mogu aplicirati od strane kriminalističko forenzičkih vještaka specijalnosti kriminalistika. Razlog ovakvog naučnog stajališta proizilazi iz činjenice visokih kriterija za sticanje statusa vještaka, između kojih je kao fundamentalan uvjet postojanje iskustva od najmanje pet godina rada na istim ili sličnim poslovima iz oblasti za koju se traži vještačenje.⁶⁴ Vještak kriminalističko forenzičke oblasti specijalnost kriminalistika, prilikom vještačenja ista bi poduzimao na temelju uvida i analize slijedeće dokumentacije: zapisnika o saslušanju svjedoka koji vrši prepoznavanje, zapisnik o provedenom prepoznavanju od strane policije, a po potrebi i uvidom u druge dokazne materijale poput zapisnika o uviđaju, skice lica mjesta i fotodokumentacije. Ukoliko se vještak angažuje od strane odbrane, zapisnik o saslušanju svjedoka poslužio bi kao svojevrsna varijabla koja se vezuje za psihičke procese svjedoka u smislu deskriptivne faze, u kojoj vrši opis počinitelja. Zapisnik o prepoznavanju osoba omogućio bi vještaku uvid u sam tok kriminalističke procedure i to: da li je obavljen ponovni opis počinitelja od strane svjedoka, u cilju procjene vjerodostojnosti tog dijela iskaza, da li je izbor lica koja su se našla u liniji za predočavanja sličan osumnjičenom, da li obavljeno višestruko miješanje i ponavljanje radnje s ciljem provjere vjerodostojnosti prepoznavanja, kao i niz drugih karakteristika. Izuzetno, vještak može zahtijevati uvid u zapisnik o uviđaju i fotodokumentaciju kako bi procjenjivao varijable koje se vezuju za samog svjedoka u vrijeme približno izvršenju krivičnog djela, poput vremensko geografske komponente.

2.1. Zaključna razmatranja

Polazeći od zajedničkih elemenata prema kojim je radnja prepoznavanja svaka kontrolirana procedura u kojoj je svjedoku pružena prilika da vidi osobu osumnjičenu za zločin koji se istražuje, nedvojbeno se od strane teoretičara i praktičara nastoje aplicirati nova znanja s ciljem smanjivanja rizika za pogreške prilikom identifikacije. U tom smislu, kroz istorijski razvoj kriminalističke prakse razvili su se različiti modeli provođenja radnje prepoznavanja. Kako se radi o veoma složenoj procesnoj i kriminalističko psihološkoj radnji, koja ovisi prevashodno od ispravnosti kognitivnih procesa svjedoka, većina autoriteta se slaže da primjena ove radnje se uvijek javlja u kritičnoj fazi. Upravo „kritična faza“, ukazuje na postojanje dualiteta. Dualitet procesne radnje prepoznavanja ukazuje na nepostojanje dovoljnog broja materijalnih dokaza temeljem kojih bi se utvrdio identitet osumnjičenog. Pak, s druge strane iako većina teoretičara i praktičara svjesni opasnosti koje sa sobom radnja prepoznavanja može donijeti istu primjenjuju upravo kako bi prevazišli kritičnu fazu istrage.

Rezultati dokumentacione analize ranijih radova iz ove oblasti ukazuju na brojne dualizme između teorije i otpora praktičara. Teoretičari iz oblasti kriminalističkih nauka, kao i procesualisti, ali i kriminalistički psiholozi temeljem provedenih istraživanja kroz

⁶³ Brainerd, C. J., Reyna, V. F. *The Science of False Memory*, New York: Oxford University Press, (2005).

⁶⁴ Zakon o vještacima Republike Srpske, član 3. („Službeni glasnik RS“, 74/2017).

istorijski razvoj prepoznavanja kao oblika identifikacije nudili su različite modele za poboljšanje. Kriminalistički praktičari ali i u određenoj mjeri procesualisti radnju prepoznavanja su provodili temeljem svojevrstne rutinske procedure, pridavajući značaj u većem svom dijelu formi same radnje, zanemarujući sadržaj i kognitivne segmente svjedoka. Kao rezultat takvih rutinskih aplikacija radnje prepoznavanja, naučnici su utvrdili znatan procenat pogreški u samim procedurama, sadržaju i kognitivnosti koji su doveli do prilično velikog broja nepravredno osuđenih osoba. Praktična dimenzija radnje prepoznavanja ovisi prevashodno od tri ključna segmenta, procesnih normi, kriminalističkog sadržaja i kognitivnih varijabli koje se javljaju kod svjedoka.

Sadržajna analiza pravosnažnih presuda ukazuje da sudovi u bosanskohercegovačkoj praksi, ali i inostrani sudovi u većini slučajeva ispravnost radnje prepoznavanja promatraju sa procesnog aspekta, u smislu da li su ispoštovane propisane odredbe zakona o krivičnom postupku. Sudovi rijetko ulaze u razmatranje sadržajnih kriminalističkih i kognitivnih elemenata, ili ako ih uopće i razmatraju kao takvi prisutni su u neznatnom dijelu obrazloženja presuda. Takvo stajalište jasno ukazuje na nedovoljno spoznajne sadržajne i kognitivne elemente istražnih i sudskih tijela, koja se u potpunosti oslanjaju na vjerodostojnost kriminalističkih organa. Da li će se u konkretnom slučaju radnja prepoznavanja provesti prevashodno bi trebalo da bude predmet procjene vjerodostojnosti iskaza svjedoka. Takva procjena nužno bi morala biti predmet kriminoloških analiza svih kognitivno-kriminalističkih sadržaja, a primarno procjeni tačnosti, relevantnosti i pouzdanosti svjedokovog iskaza. Deskriptivni element koji obuhvata opis počinitelja od strane svjedoka, treba da pruži što detaljniji logični opis karakteristika osumnjičenog u smislu ličnog opisa, karakteristika garderobe, dinamičkih obilježja i drugih karakteristika. Ključni element u procjeni deskriptivnog opisa ovisi od logičkog opisa svjedoka na temelju rekognicije i reprodukcije opisujući vlastitom voljom i prisjećanjem, te dokumentovanjem u zapisnik prema izvornim riječima samog svjedoka.

Jedno od najčešćih modela prepoznavanja u kriminalističkoj praksi javlja se simultano i sekvencionalno predočavanje svjedoku lica koja su prema njegovom opisu slični ili isti. Kvaliteta linije za predočavanje ovisi od kvalitete samog kriminalističkog istražitelja i tehničara (forenzičara) te njihovih kognitivnih elemenata o kriminalističko taktičkim i tehničkim elementima. Prepoznavanjem rizičnih elemenata sadržajnih oblika, poput sposobnosti reprodukcije svjedoka da pruži detaljan opis i sposobnost za prepoznavanja, teorijska i praktična istraživanja ukazuju da kvaliteta sadržajnog kriminalističkog aspekta ovisi od poštovanja visokih kriminalističkih standarda i preporuka. Kriminalistički standardi i preporuke jasno naglašavaju da u liniji za predočavanje moraju biti osobe slične po visini, boji kose, karakteristikama brade, garderobi, patološkim obilježjima, i da u odnosu na osobe postrojene u liniji za predočavanje ne smije biti prevelikih odstupanja. Ukoliko se u liniji za predočavanje između osumnjičene (kao spornog uzorka) i drugih osoba (nespornih uzoraka) javljaju značajna odstupanja u izgledu, visini, građi, boji kose, ili garderobi onda kao takva predstavljaju prostor za analizu, odnosno procjenu i preispitivanje.

Procesno pravo kao i presude koje su bile predmet analize jasno ukazuju da između stranaka u postupku mora postojati jednakost u postupanju. Prostor za analizu i preispitivanje sadržajnih kriminalističkih i kognitivnih elemenata svjedoka u radnji prepoznavanja pruža prostor, ali i obavezu za provođenje kriminalističko forenzičkih

vještačenja specijalnosti kriminalistika. Kriminalističko forenzička vještačenja specijalnost kriminalistika mogu se kada je u pitanju aplikacija radnje prepoznavanja javljati u različitim fazama, a time i subjektima angažmana. U istražnoj fazi, u kojoj odlučuje tužitelj pod čijim nadzorom se istražne radnje provode, angažman kriminalističkog vještaka specijalnosti kriminalistika bio bi usmjeren na samu procjenu vjerodostojnosti i procjenu pouzdanosti svjedoka te njegovoj mogućnosti za provođenje radnje prepoznavanja. Vještak kriminalističko forenzičke oblasti, specijalnost kriminalistika na temelju procjene vjerodostojnosti svjedoka u svom nalazu i mišljenju pored procjene sposobnosti kognitivnih elemenata pružio bi jasne preporuke sa aplikaciju standarda koji se moraju ispuniti kod svih osoba koje se nalaze u liniji za prepoznavanje. U ovoj fazi, vještak bi imao zadatak procjene vjerodostojnosti iskaza svjedoka s posebnim akcentom na deskriptivnu fazu, te zdravstvenu i geografsko vremensku komponentu. Procjena vjerodostojnosti bi se provodila na temelju sadržajnog dijela iskaza svjedoka, zapisnika o uviđaju i fotodokumentacije, kao i dopunskog kriminalističkog intervjua koju bi obavljao vještak uz primjenu naučnih i stručnih metoda. Pored procjene vjerodostojnosti cilj vještačenja bi se odnosio na preporuke koje se u smislu kriminalističkih standarda moraju ispoštovati od strane kriminalističkih istražitelja. U tom smislu, mišljenje vještaka bilo bi usmjereno na karakteristike sličnosti lica koja će se nalaziti u liniji za prepoznavanje, poziciji osumnjičenog, višestrukoj rotaciji, kao i karakteristikama garderobe. Primjena i prisutnost vještaka kriminalističko forenzičke oblasti specijalnost kriminalistika u ovoj fazi direktni je doprinos povećanju kvaliteta same radnje primjenom kriminalističkih standarda proizašlih iz naučnih istraživanja kriminalističke i pravosudne prakse.

Suprotno od same istražne faze i uloge vještaka kriminalističke struke, ovakva vrsta vještačenja se mogu javiti u fazi glavnog pretresa i izvođenja dokaza. U ovoj fazi, angažman vještaka kriminalističko forenzičke struke specijalnost kriminalistika može se tražiti po zahtjevima odbrane i/ili suda. Ukoliko sud koji vodi postupak procjeni da postoji sadržajna sumnja u kvalitetu provedene radnje, što je rijetkost u dosadašnjoj bosanskohercegovačkoj ali i međunarodnoj sudskoj praksi zbog ne raspolaganja sa specifičnim kriminalističkim znanjima može se zatražiti provođenja vještačenja kriminalističko forenzičke oblasti specijalnost kriminalistika. Međutim, daleko veća prisutnost angažmana ove vrste vještačenja uslijedit će na zahtjev odbrane, u cilju procjene vjerodostojnosti svjedoka i kvaliteta same radnje prepoznavanja. Bez obzira da li angažman vještaka bude po naredbi suda ili zahtjevu odbrane, zadatak vještaka kriminalističko forenzičke oblasti specijalnost kriminalistika odnosio bi se na procjenu sadržaja kvaliteta linije za predočavanje, kao i procjenu deskriptivnih elemenata samog iskaza svjedoka. Analize sudskih presuda u Bosni i Hercegovini jasno ukazuju da nakon što je spoznat i otkriven identitet osumnjičenog, a osobito kada dobije status optuženog, odbrana ima pravo da angažira vještaka po vlastitom zahtjevu, ili pisanoj naredbi ili putem same naredbe suda, te da prema načelu jednakosti poziva svjedoke i izvodi vlastite dokaze između koje i vještake odbrane.

LITERATURA

1. Aleksić, Ž., Škulić, M. (2007). *Kriminalistika, peto izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Beograd, Službeni glasnik/Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
2. Basarić, M. Vejzagić, N. (1998). *Kriminalistika II, Kriminalistička tehnika*, Fakultet kriminalističkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo.
3. Brainerd, C. J. i Reyna, V. F. (2005). *The Science of False Memory*, New York: Oxford University Press.
4. Canter, D. V., Youngs, D. (2009). *Investigative Psychology: Offender Profiling and Analysis of Criminal Action*, 1st Edition. West Sussex: John Wiley and Sons.
5. Cardozo, B. N. (2009). *Reevaluting Lineups: Why Witnesses Make Mistakes and How to Reduce the Chance of a Misidentification: An Innocence Projekt Report*. New York, NY: Innocence Project, Inc.
6. Del Carmen, R. V. (2010). *Criminal Procedure: Law and Practice*, Belmont, CA: Wadsworth.
7. Deljković, I. (2016). *Kriminalistička taktika*, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju, i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
8. Deljković, I., Fazlić, A. *Multidisciplinarni pristup provođenju radnje prepoznavanja osoba u kriminalističkoj istrazi*, (Review article) UDK: 343.982.32.
9. Dizdarević, S. (2017). *Uloga svjedoka u dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet modernih znanosti, CKM Mostar.
10. Dizdarević, S., Brkić, K. Gigović, M. (2023). *Kriminalističko forenzička vještačenja digitalnih tragova putem društvene mreže Facebook*, XI Međunarodni naučni skup – Zbornik radova „Čovječanstvo pred izazovom vještačke inteligencije“ TOM I, Evropski univerzitet Kallos Tuzla – Brčko.
11. Dizdarević, S., Mrković, D. (2016). *Krivično procesna radnja prepoznavanja osoba putem fotografija u predmetima ratnih zločina*, Zbornik radova Nauka i društvo, Visoka međunarodna škola Cazin, Banja Luka.
12. Gordon, N. J., Fleisher, W. L. (2002). *Efikasne tehnike vođenja razgovora i ispitivanja*, Sarajevo, str. 27.
13. Groome, D. (2001). *Priručnik za istraživanje povrede ljudskih prava*, Sjedinjene Američke Države.
14. Kovačević, V. (2003). *Metodika istraživanja imovinskih delikata*, Novi Sad.
15. Krapac, D., Đurđević, Z., Ivičević, K. E., Bonačić, M. i Burić, Z. (2014). *Kazneno procesno pravo-Prva knjiga*: Institucije, VI. Izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: narodne novine.
16. Krstić, O. (2007). *Otkrivanje laži kroz gestove i ponašanja*, Banja Luka.
17. Medić, D. (2018). *Nalaz i mišljenje vještaka u funkciji donošenja pravednih sudskih odluka*, Časopis Vještak, Zenit Banja Luka.
18. Modly, D. (1998). *Priručni kriminalistički leksikon*, Fakultet kriminalističkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo.
19. Modly, D. (2002). *Kriminalistika II-kriminalistička tehnika*, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo.
20. OSCE. (2013). *Priručnik za sprovođenje istraga ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.
21. Pavišić, B. (1997). *Kriminalistika I: Uvod*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.

22. Roso, Z. (1995). *Informativni razgovor i intervju*, Zagreb.
23. Sijerčić, Č. H. (2005). *Krivično procesno pravo, Knjiga I-krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
24. Sijerčić-Čolić, H. Hadžiomerađić, M., Jurčević, M., Kaurinović D. i Simović, M. (2005). *Komentar zakona o krivičnom/kaznenom postupku Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija.
25. Simović, M. N., Simović, M. M. (2017). *Zbornik radova: Anomija društva i posljedice-druga međunarodna konferencija Društvene devijacije*, Centar modernih znanja, Banja Luka.
26. Simović, N. M., Jovašević, D., Simović, M. V. (2016). *Vještačenje u krivičnom postupku Republike Srpske*, Časopis Vještak, Zenit Banja Luka.
27. Swanson, C. R. Chamelin, N. C. Territo, L. i Taylor, R. W. (2012). *Criminal Investigation*, 11th Edition. New York, NY: McGraw-Hill.
28. Vodinelić, V. (1978). *Kriminalistika*, Beograd.
29. Wels, G. L. (1978). *Applied Eyewitness-Testimony Research: System Variables and Estimator Variables*. Journal of Personality and Social Psychology, 36(12).
30. Wilhelm, G. J. (1956). *Uvod u praktičnu kriminalistiku*, Ministarstvo unutrašnjih poslova u Stuttgartu, Auflage, prevod Veselin Masleša Sarajevo.
31. Wise, R. A., Safer, M. A. (2012). *A Method for Analyzing the Accuracy of Eyewitness Testimony in Criminal Cases*. Court Review: The Journal of the American Judges Association.

Zakonski i podzakonski propisi

1. Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH („Službene novine F BiH“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 28/05, 9/09),
2. Zakon o vještacima Republike Srpske, član 3. („Službeni glasnik RS“, 74/2017).

Presude

1. Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Presuda broj: 96 0 K 083410 16 Kž 3, od 01.08.2016. godine
2. Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Presuda broj: 96 0 K 112911 20 Kž, od 30.06.2020. godine
3. Kantonalni sud u Mostaru, Presuda Marinko Petrović, broj: 07 0 K 011525 15 K.
4. Okružni sud u Istočnom Sarajevu, Presuda Mladen Marković, broj: 14 0 K 001589 11 K, od 27.05.2013. godine
5. Sud Bosne i Hercegovine, Presuda u predmetu Ramiz Drečković, broj: S1 1 K 012247 23 Krž, od 26.10.2023. godine.
6. Vrhovni sud Federacije BiH, Presuda Marinko Petrović broj: 07 0 K 011525 15 Kž 6, od 16.03.2016. godine.
7. Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine, Presuda broj: 03 0 K 009790 14 Kžk, od 16.10.2014. godine.

8. Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine, Presuda broj: 03 0 K009790 14 Kžk, od 16.10.2014. godine.
9. Vrhovnog suda Srbije, Rješenje broj: Kž. 2253/2005, od 30. januara 2006. godine.

Sandi Dizdarević, PhD, Assistant Professor

Semi-open penitentiary institution Mostar, European University Kallos Tuzla

CRIMINAL FORENSIC EXPERTISE IN CRIMINAL PROCESS RECOGNITION ACTIONS IN CRIMINAL INVESTIGATIONS

- The role and importance of professional knowledge -

Summary: In the framework of the scientific work, the author is motivated by the theoretical and practical need to present multidisciplinary conventional and contemporary forms of conducting the criminal procedural act of recognition and its role and significance, as well as the possibility of conducting criminal forensic expertise in the specialty of criminology after the conducted action with the aim of reducing the risk of criminal psychological errors. Scientific work will be carried out within the framework of grounded theory, while during the research a documentary analysis of both scientific and professional literature in the field of criminal procedural law, criminology and criminal psychology, analysis of the content of final verdicts, and minutes and photo documentation of the criminal process of recognition will be applied. The results of the research will enable knowledge of the existing criminal procedural practice and establish the existence of space for improving the criminal procedural and criminal identification process through the introduction of expert knowledge available to experts from the criminal-forensic field specializing in criminology, which will enable the courts to contribute to the assessment of the credibility and reliability of the witnesses themselves. on the one hand, and criminal psychological content consumed in the act of recognition on the other hand. In addition to the insufficient scientific knowledge of the act of recognition in the judicial and criminal practice of Bosnia and Herzegovina, the justification of the work is reflected in the fact that, based on the research results, a modest contribution will be provided in which the criminal-psychological content must be a necessary element in the judicial assessment of the credibility and reliability of the witness who identifies the suspect.

Key words: recognition of persons, identification line, criminology, psychology, experts.